

Kopecný, Milan

**Dvě slovenské chvály selského stavu a jejich analogie v literaturách
západoslovanských**

In: *Literárněvědné studie : profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám.*
Jeřábek, Dušan (editor); Kopecný, Milan (editor); Palas, Karel (editor).
Vyd. 1. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, pp. 73-84

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120788>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DVĚ SLOVENSKÉ CHVÁLY SELSKÉHO STAVU A JEJICH ANALOGIE V LITERATURÁCH ZÁPADOSLOVANSKÝCH

MILAN KOPECKÝ

Slovenská literatura období baroka byla tematicky i žánrově značně diferencovaná. Poezie se členila na duchovní, didakticko-reflexivní, sociální a zbojnickou, milostnou, satirickou, studentskou a pijanskou, významnou oblast představují historické zpěvy, příležitostné básně aj. Obrazem této diferenciacie se naposledy staly Dejiny staršej slovenskej literatúry¹ a Antológia staršej slovenskej literatúry.² Autor Antológie Ján Mišianik zařadil do oddílu Sociálna a zbojnícka poézia také několik básní se selskými náměty, mezi nimiž je i *Píseň o chvále stavu sedláckého*³ s podtitulem „z německého jazyka v slovenskou řeč uvedená, i také porozšířená“. Protože vydavatel v poznámkovém aparátu nevysvětlil tento podtitul, určil jsem v recenzi jeho knihy předlohu slovenské verze v německé písni Merket auf, ihr Christenleut.⁴ Nyní se pokusím stanovit míru závislosti slovenské písně a začlenit ji do širšího literárního a společenského kontextu.

Jeden z podstatných znaků jakékoli antologie, tj. výběr z materiálu a ovšem i z delších celků, byl jistě dostatečným odůvodněním pro vynechání celé poloviny slok, tj. sloky 7, 10 až 17 a 20.⁵ Subjektivnost každého výběru může ovšem někdy vést k určité deformaci smyslu skladby, toho se však Mišianik vcelku úspěšně vyvaroval.

Německá píseň mně byla dostupná ve dvou verzích — lotrinské⁶ a eifelské.⁷ Liší se od sebe délkou (eifelská má o tři sloky více) i jednotlivými motivy; v podstatě shodné jsou na začátku (v prvních 4 slokách), pak 5. sloka eifelská v lotrinské verzi chybí, texty další sloky (tj. 5. lotrinské a 6. eifelské) se téměř shodují, následující tři sloky jsou přeskupeny (lotrinská 6. = eifelská 8., lot. 7. = eif. 7., lot. 8. = eif. 9.) a dalších

¹ Bratislava 1958.

² Bratislava 1964.

³ Str. 509—512.

⁴ SPFFBU 1966, D 13, str. 190.

⁵ Celý originál se nachází v konvolutu skladeb Evanjelické knihovny v Bratislavě, sign. 5.401, a to jako číslo 7 (o konvolutu srov. dále v souvislosti s autorstvím písně a také v pozn. 11); *Knihopis* 12.378.

⁶ Otiskl Louis Pinck, *Verklingende Weisen*, 2. sv., Metz 1928, str. 142—146.

⁷ J. H. Schmitz, *Sitten und Bräuche, Lieder, Sprichwörter und Räthsel des Eifler Volkes...*, 1. sv., Trier 1856, str. 146—149.

šest slok opět vzájemně koresponduje, i když např. první dva verše eifelské 11. sloky jsou v podstatě shodné s prvními dvěma verši lotrinské 12. sloky. Poslední (14.) sloka lotrinská se celkem kryje s eifelskou 15. slokou, po níž ještě v eifelské verzi následuje 16. a 17. sloka.

Podrobné srovnání německých verzí s písní slovenskou nám dává tento obraz:

První sloka slovenská je věrným překladem 1. sloky německé i s lexikálním germanismem na samém začátku (Merkujte). Další dvě sloky slovenské skladby zachovávají smysl 2. sloky německé (tj. že všichni lidé pocházejí od sedláka, neboť naši prarodičové Adam a Eva byli sedláci), ale slovenský autor vyjmenovává navíc vznešené lidi — od císaře až k římskému papeži a generálům, kteří „od sedláků původ vzali“. Čtvrtá sloka slovenská se rovná 3. německé, srov. věrný překlad v posledním dvojverší:

Auch alle Menschen in dem Land
nähren sich vom Baurstand. (Eif.)

Každý člověk v celé zemi
má od něho vyživení.

Také 5. sloka slovenská se obsahově shoduje s další (tj. 4.) německou. Šestá sloka slovenská má analogii v 5. sloce německé, ovšem ve verzi eifelské, neboť v lotrinské verzi se obdobný pasus nenachází. Slováček však uvádí více zemědělských produktů, než je vyjmenováno ve verzi německé, a pokračuje v jejich výčtu v 7. sloce, která je přibásněna samostatně. Další dvě slovenské sloky (8. a 9.) se rovnají 6. sloce eifelské (a 5. sloce lotrinské), ale v 8. slovenské sloce (podobně jako předtím ve sloce 2.) jsou jmenováni ti, jimž sedláková práce přináší obživu, tj. od řemeslníka po „cigaňá“. Předloha zde byla slovenskému veršovci podnětem k samostatné improvizaci, z níž vyplývá jeden drobný rozdíl: v 1. verši 8. sloky („Buď jest pokoj, nebo vojna“) se navozuje představa sedlákovy práce v dobách klidných i válečných, kdežto německá skladba mluví jen o míru (v 1. verši uvedené německé sloky „Wenn der ed'le Fried' im Land“).

Poté následují ve slovenské skladbě tři sloky samostatné (10., 11. a 12.). Další sloky, 13. až 17., mají oporu v německých slokách 7. až 9. (eif.), ale posloupnost není zachována a motivy jsou rozváděny: tak slovenské sloky 13. a 14. rozvádějí motivy 7. sloky německé. Motivické rozvedení spočívá ve vyjmenování různých druhů zeleniny, ovoce, produktů zabijačky apod. a v tomto duchu, ale samostatně je složena také 16. slovenská sloka, přičemž její poslední dva verše obměňují poslední tříverší 7. sloky německé:

Thun damit in die Städte fahren,
von den Bauern jeder Mann
um sein Geld was kaufen kann.

Na trze každá měšťanka
všecko koupí od sedláka.

Zjišťování německého protějšku 15. slovenské sloky nás jednoznačně přivede k odpovědi na otázku, která z obou německých verzí byla slovenskému autorovi předlohou:

6. sloka lotrinská:

Kälber, Schafe, Schwein und Rind,
die zum Schlachten tüchtig sind,
man haben kann
vom Bauersmann.

Gänse, Enten, Hühner, Tauben,
jedermann kann's kecklich glauben,
ja die beste Küchenspeis,
die zieht die Bäuerin auf mit Fleiß.

8. sloka eifelská:

Rinder, Kälber, Schaf und Schwein,
die zum Schlachten tüchtig sein,
man haben kann
vom Bauersmann.
Gäns und Enten, Hühner, Tauben,
jeder wird mir's sicher glauben,
ja die beste Küchenspeis
zieh'n die Bauern auf mit Fleiß.

Píseň o chvále, sloka 15:

Hovězina, telecina,
bračovina, barančina,
i maličká pšasátka;
husy, kačice, slepice,
mořáky i holubice,
těž i drobná kuřátka:
vajec, másla, syra, mléka
naleznete u sedláka.

Německé verze se tu liší vlastně jen slovosledně v prvním verši, nicméně právě ten dokazuje, že slovenský autor měl před sebou verzi eifelskou.

Slovenská 17. sloka volně odpovídá eifelské 9. sloce (tj. 8. lotrinské), je však po stránce sociální opět konkrétnější:

was wir Menschen müssen haben,
gibt uns Gott durch Bauernhand,
wenn es anders Fried' im Land.

Každý z ruky jeho hledí,
i král, jenž na trůnu sedí.

Zmínka o míru v posledním citovaném německém verši kontrastuje s líčením selských svízelných v následujících německých slokách (tj. 10. až 13.). Ty však slovenský autor ponechal stranou — nepřekládá verše o válečných útrapách, jako je loupění, vraždění, vyhánění z domů (10. sloka), vydlidněné a zpustošené vesnice, odvádění dobytka (11. sloka), hlad ve městech obsazených nepřáteli a nemožnost nákupu u sedláků, kteří museli opustit vesnice (12. sloka), neobdělaná půda a smrt hladem, která často postihne děti, ženy a muže (13. sloka), eventuálně i velké pány, jak se uvádí v lotrinské 12. sloce. Je logické, proč slovenský veršovec tyto verše nepřekládá: nešlo mu o selskou „lamentaci“ nebo „selský otčenáš“, ale o „chválu“ selského stavu. Jeho píseň ostatně vznikla za poměrného klidu v habsburské monarchii, i když to byl klid po válečné bouři o dědictví rakouské a klid před válečnou bouří sedmiletou.

Až teprve 14. německá sloka (eif.) posloužila slovenskému autorovi jako předloha jeho 18. sloky. Z hlediska společenského vyznívá útočně konec těchto paralelních slok:

Ach, wie manchen großen Herrn
stünd sein' Kist und Kasten leer,
wenn der Bauersmann nicht wär.

i pán by práznou kapsu měl,
jestli by sedláka neměl.

Poměrně hodně se shoduje i další sloka obou skladeb, tj. 15. německá a 19. slovenská. — Poslední (20.) slovenská sloka je parafrází posledních slok (tj. 16. a 17., hlavně však sloky 16.) eifelské verze (tyto sloky v lotrinské verzi nejsou), a to se dvěma rozdíly: za prvé Slovák prosí Boha o požehnání „naší“ královně (tj. Marii Terezii), panstvu, sedlákům a celé zemi, kdežto německá skladba obsahuje prosbu za mír a chléb jen pro selský stav; za druhé německá píseň má navíc (a to je — stejně jako ve slokách 10. až 13. — odraz dobové situace) prosbu za odvrácení války (fakt, že tato prosba v lotrinské verzi chybí, by mohl ukazovat na její pozdější vznik):

Bittet Gott und seine Gnad',
daß uns künftig Krieg nicht schad,
wie jetzt geschehn
mit großen Weh'n...

V samém závěru je pak vyjádřena shodná myšlenka rovnosti všech před smrtí, slovenský autor ji však vyslovuje pomocí společenského kontrastu a logicky (ve smyslu modlitební formy) ukončuje slovem Amen:

zu dem Himmel gehen ein,
wo wir Alle uns erfreuen.

Dokud po mnohém soužení
pomrou sedláci i páni.
Amen.

Autorova prosba za královnu, stejně jako datace písně na titulním listě („Léta Páně 1752“) nám dovolují slovenskou skladbu přesně historicky začlenit. Postavení selského stavu bylo za vlády Marie Terezie stále velmi svízelné, i když se dály pokusy o jeho zlepšení,⁸ které mohla část venkovanů chápat jako upřímnou snahu vládnoucích vrstev chránit poddané a pomáhat jim. Nesmíme však zapomenout, že slovenská píseň není plně odrazem aktuální situace doby svého vzniku, nýbrž adaptací písně vzniklé nejméně o století dříve a obrážející jinou společenskou situaci – třicetiletou válku, jak je patrné zejména z výše citovaných pasáží, které do biblické češtiny, tehdejšího slovenského spisovného jazyka, přeloženy nebyly. Německá skladba přísluší do tradice vycházející z německé selské války; o bohatosti této tradice svědčí různé antologie, zejména Steinitzova a Strobachova.⁹ Stejně jako většina tvorby tohoto typu je i skladba Merket auf, ihr Christenleut výtvorem zlidovělým – dokazují to nářeční verze vzniklé z původní verze spisovně německé. Na rozdíl od toho zůstala slovenská skladba patrně jen záležitostí knižní. I ona však byla písní v pravém slova smyslu,¹⁰ tj. skladbou určenou ke zpěvu, jinak by se neuváděl incipit („Spívá se jako Slovo hromu si, věčnosti, etc.“), který však Mišianik neotiskl, a tím navodil možnost nepřesného žánrového začleňování skladby.

Knižní charakter slovenské písně, fakt, že jde o překladovou adaptaci z němčiny, i okolnosti časové by mohly podpírat hypotézu o autorství Mateje Markoviče (tj. Mateje Markoviče staršího, žil v l. 1707–1762), přičemž však Mišianik toto autorství nechápe jako hypotetické. Je třeba říci, že pro uvádění Markoviče jako skladatele písně neexistuje nepochybný doklad, nanejvýše je možno se opřít o pozdější rukopisný soupis titulů na začátku konvolutu: „Píseň o chvále stavu sedláckého. Eiusdem auctoris.“ Zde se slova „eiusdem auctoris“ vztahují k předcházející skladbě (č. 6) konvolutu, u níž je Markovičovo autorství jisté.¹¹ Vycházíme-li

⁸ Srov. Ignác Acsády, *Dejiny poddanstva v Uhorsku*, Bratislava 1955, str. 274–301.

⁹ Wolfgang Steinitz, *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten*, 1. sv. Berlin 1954, 2. sv. tamtéž 1962; Hermann Strobach, *Bauernklagen*, Berlin 1964.

¹⁰ O písňovém charakteru německé písně svědčí notace v antologii Pinckové, 2. sv., str. 367.

¹¹ Je ostatně uvedeno přímo v titulu: *Píseň truchlivá o kobyilkách, které l. P. 1748 do Uher přiletěly, skrze Matěje Markovítze složená a s modlitbou proti nim vytištěná*. – Podle explicitu byla skladba „vytištěná v Prešpurku u Františka Antonína Royera,

z textu písně, poznáváme, že se autor skryl za formulaci „Psal jistý Adamův potomek“ (formulace tohoto typu najdeme nejednou v knížkách lidového čtení), ovšem jeho znalost němčiny naznačuje autorství nějakého venkovského vzdělance, který se na selský stav dívá se sympatiemi, a dokonce se ztotožňuje se sedláky v 3. verši od konce slovy „odvrat od m ý c h všecko zlé“.

Do kategorie slovenských chval selského stavu se začleňuje také prozaická skladba Petra Záborského *Stav sedlský a jeho chvála*, vydaná ve Vacově r. 1795.¹² Stejně jako ve skladbě veršované z r. 1752 najdeme v tomto traktátu prozaickém řadu shodných nebo podobných motivů, ale ještě více diferencí. Shoda je např. ve zdůraznění starobylosti selské práce: „Odtud poznáva se iak by sedlský život starožitným byl, kdvyž lidé prvě dělali role, nežli bydleli v městech, nežli co by zdi a brány měst byli věděli.“ (Str. 5.) Odvolávání se na Adama a Evu jako první zemědělce není ovšem specifikem slovenských skladeb — jde o sociálněkritickou myšlenku velmi starou (odvoзованou někdy od Ovidia), vyjadřovanou v lidové slovesnosti různých národů často formou otázky Když Adam ryl (kopal apod.) a Eva předla, kdo (nebo kde) tehdy byl pán (šlechtic, zeman apod.)? V souvislosti s tím je tu několikrát zdůrazněna myšlenka základního významu selství pro lidskou společnost — na sedlácích jsou závislé jiné stavy a jiná řemesla. Podobně jako v písní jsou vyjmenovávány různé druhy obilí, zeleniny, ovoce, masných a jiných produktů nutných pro lidskou společnost, chválí se vůně chuť a užitek chleba apod. A konečně shodně se starší skladbou veršovanou se poukazuje na nutnost míru, neboť jen tehdy může sedlák úspěšně pracovat, nikoli ve válkách a rozbrojích, kdy „v smutku leží země“ (str. 57).

Základní rozdíl mezi oběma slovenskými skladbami vyplývá z toho, že v prozaickém traktátu je několikrát do ostrého kontrastu postavena vesnice a město. Kontrast vychází z pseudogeneze města: „první původ měst... ne od Boha neb od moudrých a pobožných lidí, ale i proti vůli Boží od těch nejbezbožnějších a nejnešlechtnějších lidí svůj počátek vzaly“ (str. 5). Kain prý poté, když zavraždil svého bratra Ábela, zřídil si na svou obranu město Hanoch, městský stav má tedy původ od Kaina, kdežto selský stav od samotného Boha. Diference v genezi je zároveň diferencí v morálce: „prvé lidé orali, nežli se plavili, prvé osady stavěli nežli

1749“. Konvolut neobsahuje pouze slovacika: jako první je vevázán bohemikální tisk *Dvě nové písně o milostivém vysvobození národu českého* (Berlín 1773). Pak následují už slovacika: 2. *Čas bolestného umučení... Ježíše Krista* (Jena 1773); 3. *Když vysoce urozený a slavný... pán Desseffi Tomass... roku Páně 1772... neočekávaně umrel... (jsou to elegie superintendenta Jiřího Fabriho na smrt T. Desseffiho, pozoruhodné jako barokní variace na myšlenku smrti a vůbec posledních věcí člověka). Existenci tohoto zajímavého spisku se opravuje údaj *Knihopisu* (č. 2417), podle něhož nebyl zjištěn ani jeden exemplář spisku; 4. *Žalostné vysání pádu a vyvrácení... města Lisabona...* (Prešpurk 1757); 5. *Života i smrti požehnaná památka... matroně Katarine Potoczky... manžel její věrný Pavel Šramko...* Tato veršovaná skladba vznikla patrně r. 1778, kdy zemřela Šramkova manželka. Pozadí skladby je učenecké, např. Lactantius ovlivnil verše o manželství svým obrazem fénixe; 6. a 7. viz výše; 8. *Žalostná píseň o krajině uherskej* (b. m. a r. t.). Autor zde svádí úpadek slávy v Uhrách a různé svizele a bidu na luterány, kalvínce a ariány a vyzývá k odvržení bludů a přijetí pravé víry katolické.*

¹² *Knihopis* 17.069.

města, prvé chléb pekli, nežli peníze kovali, prvé čeled nežli království zpravovali. Mnohem tedy lepší býti má stav sedlský nežli plavcovský, více platí orba nežli vojenský hluk, jest počestnější užitek ze země pocházející nežli z peněz“ (str. 17). Chlípnost a všelijaká nešlechtnost prý nastala, když lidé opustili polní práci a přestěhovali se do měst, „oblíbení své raději v hrách a komediích majíce nežli v děláni rolí a vinic“ (str. 22).¹³ Sedlák je tedy nejen zdravější, silnější a fyzicky schopnější nežli městský člověk, ale i ctnostnější a chytřejší. Autor horlí proti názoru, že venkovskou práci vykonávají lidé hloupí, bez vtipu, je prý tomu právě naopak: sedláci musí být bystrí, musí výborně znát přírodu, půdu, dobytek, stromy, keře, byliny, ovoce. Navíc venkovský člověk je svobodnější než člověk ve městě; tato neobyčejně pozoruhodná myšlenka pramení netoliko ze zrušení nevolnictví, ale především ze sverázného chápání svobody: „ale kdožkoli jest, který sedláka za opovrženého a služebného drží proto, že přes celý čas života svého pracemi polními se obírá, vladařům a pánům jest poddaný a všeliké odpornosti času snášeti musí, ten v čem by pravá svoboda a služebnost záležela, nemusí býti povědom. Nebo jestliže tý za sluhův a slůžících jmíni býti mají, kteří rozkazům jiných poslušní jsou a snad i křivdy trpí, kteří tehdy více jsou služební a poníženejší jako radní pánové, dvořeninové i měšťeninové!“ (Str. 18.) Jde tedy o specifickou obhajobu svobody sedláka, odmítnutí jeho útisku, podepřené příklady nejslavnějších mužů, kteří se s láskou věnovali selské práci. Takto pojatá svoboda sedláka nemůže ovšem být v rozporu s faktem existence feudálního panstva, které je samozřejmě idealizováno. Proti svým vrchnostem, kazatelům a učitelům se prý sice někteří sedláci bouří, ale jsou to lidé zahálčiví a němravní. Autor připomíná, že v současné době se ze selského prostředí vytrácí zbožnost, udatnost, spravedlivost, štědrost, čistota, víra a pravda a že na jejich místo nastoupily lest a faleš, loupež, krádež a veškerá nešlechtnost, a vybízí sedláky naléhavě, aby se vrátili k původnímu poctivému vztahu k práci, k bližnímu a Bohu.

Poměrně rozsáhlá próza (má 73 stran osmerkového formátu) Petra Záborského obsahuje samozřejmě bohatší argumentaci na obranu sedláků než starší skladba veršovaná. Do služeb této argumentace autor postavil své vzdělání, jež se projevuje zejména v citacích z antických spisovatelů (Vergilia, Horatia, Terentia, Lactantia Firmiana aj.) a z několikerého paralelního zařazení veršovaných úryvků v latinském originále a v slovenském překladě.

Jedním svým charakteristickým rysem — postavením sedláka a měšťana do protikladu — se skladba Petra Záborského shoduje s českou skladbou vzniklou asi o století dříve, s dialogem Kristiána Bohumíra Hirschmenzla *Civis et rusticus concertant de melioritate conditionis suae. Různice měšťana a sedláka o předeck jednoho každého povolání*.¹⁴ Tento dialog se v české

¹³ Horlení proti komediím, jimiž lidé bývají klamáni (objevuje se znovu na str. 29), šířilo se mj. z tzv. Breviáře Lactantia Firmiana; srov. mou knížku *Humanista z Vysočiny, Žďár nad Sázavou 1971*, str. 7–8 a 24.

¹⁴ Dialog z rukopisu otiskl naposledy Aug. Neumann ve Věstníku jednot duchovenstva, brněnské a olomoucké, 1935, str. 198–201, a to jako součást rozpravy *Kulturně-vlastenecké postavy mor. kněžstva* (str. 196–201, 214–216, 240–247). Neumann zřejmě neznal starší edici dialogu, kterou do novinového fejetonu nazvaného *Různice*

literatuře začleňuje do linie sporů o přednost stavu, z nichž snad nejznámější je Podkoní a žák z konce 14. století. Stejně jako v této skladbě se i u Hirschmenzla hádka odehrává v hospodě („na dobrým víně v hospodě / to se stalo v Polešově“), v obou skladbách každý mluvčí vychvaluje přednosti svého stavu a snižuje stav svého odpůrce. (Slovo „stav“ zde užívám ve dvojnásobném významu: ve skladbě z doby vrcholného feudalismu se tím míní profese, kdežto v díle Hirschmenzlově jde spíše o společenskou vrstvu.) Měšťan zvláště zdůrazňuje význam městských řemesel, na jejichž nabídce je prý sedlák závislý. Sedlák to vidí ze svého úhlu zcela opačně — bez selských produktů, dříví atd. by města vůbec nemohla existovat. Je to tedy postoj stejný jako v obou slovenských skladbách a zčásti stejná — např. poukaz na Adama jako prvního zemědělce — je i argumentace. Se slovenským prozaickým traktátem spojuje Hirschmenzlovu rozmluvu výtkou (vyslovená měšťanem), že se v současnosti mnozí sedláci odklánějí od Boha, který je pak za to trestá, což sedlák může odrazit jen poznámkou, že lidé v městech jsou mnohem horší:

Mlč, měšťane! Však vy v městě
mnoho horší jste, jak vězte,
jsouť sedláci dobří mnozí,
domů vezou i k vám vozi.

Měšťane, věř mi na mou čest,
že sedlák z vás nejlepší jest.
Sedlák byl na světě první,
sedlák zůstane poslední.

To je ovšem postoj diktovaný u Hirschmenzla zkušenostmi z venkovských míst jeho kněžského působení (v Boršicích, Bolaticích a nakonec na Velehradě, kde zemřel r. 1703 jako spirituál tamního cisterciáckého kláštera). Navíc byl tento postoj ovlivněn i dobovým přesvědčením o relativně větší mravnosti ve venkovských chalupách v porovnání se šlechtickými zámkami a městskými domy, ostatně postoj vyjadřovaný většinou našich pobělohorských homiletiků, nejvýrazněji snad Valentinem Bernardem Jestřábským, který sedláka postavil do centra některých svých děl, především spisu *Vidění rozličné sedláčka sprostného*.¹⁵ Proto je zcela logické, že Hirschmenzlova různice končí vítězstvím sedlákovým. Na rozdíl od středověkých sporů není zde rozsouzení dáno zásahem nadpřirozené bytosti, ale měšťan se sám poddává. Jeho přiznání porážky zmírňuje pak sedlák poukazem na rovnost lidí před Bohem a na jejich povinnost úcty k němu i vzájemné spolupráce a svornosti a končí vybidnutím k tanci (epilog obsahuje trojí tanec — městský, venkovský a panský). Toto vyústění podtrhuje pomezí postavení skladby mezi vážným sporem a jarmareč-

měšťana a sedláka o předek jednoho každého povolání zařadil Čeněk Zíbrt v *Lumíru* 24 (1896), čís. 25 z 1. června 1896, str. 299–300. Neumann necituje ani druhé vydání skladby, srov. V. Houděk, *Moravský divadelní výstup z konce 17. století*, Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci 1904, str. 154–158.

¹⁵ Srov. mé články *Literární žánr Jestřábského Vidění*, ČMM 1968, str. 60–70; *Komenského Labyrint a Jestřábského Vidění*, Časopis Moravského musea 1968/69, Vědy společenské II, str. 171–184; mou jubilejní monografii *Barokní spisovatel Valentin Bernard Jestřábský*, Brno 1969; rovněž články Zdeňky Tiché *K významu Jestřábského Vidění sedláčka*, LF 1968, str. 207–216.

ním kupletem. Avšak právě ve využití tradičního žánru sporu (a vsyžetu) tkví význam Hirschmenzlovovy „různice“, nikoli ve významové a zvukové organizaci textu nebo v tvaru verše (jde o standardní osmislabičný verš sdruženě rýmovaný).

Sedlákovy vítězství ve sporu a obsah i způsob jeho argumentace přičleňují Hirschmenzlovu skladbu jednoznačně k chválám a obhajobám selského stavu a zároveň ji odlišují od nářků nad selstvím i od skladeb dívajících se na sedláky s despektem a ovšem i od revolučních protifeudálních písní. Druhé znevolení a selské bouře dávaly jistě předpoklady ke vzniku skladeb všech uvedených typů. Vyplývalo to z různých faktorů, jako byl útlak hmotný a duchovní, poznání feudálního panstva o základním významu selství pro společnost a ovšem i ze sebevědomí revolučních sedláků v době selských povstání.

Některé společné rysy s předchozími skladbami lze zjistit v pololidovém dílku s názvem *Písnička nová, všem sedláčkům v' čas podletní k pobožnému potěšení a ku práci ponoukající, složená*. Jde o kramářskou píseň vytištěnou spolu s jinými dvěma písněmi v Opavě r. 1719.¹⁶ Charakterizuje ji především obhajoba selské práce a oslava přírody. Po té stránce se stýká se všemi našimi skladbami — zejména slovenský traktát Petra Záborského připomínají místa líčící idyllicky selskou práci a její výsledky. Formu má česká kramářská píseň ještě prostší než báseň slovenská — 38 tříveršových slok je spojeno vždy stejným rýmem, přičemž se projevil vliv kostelní písně, hlavně v prosebném charakteru posledních čtyř slok. Kalista upozornil jednak na paralely uvedené kramářské písně v českých písmáckých sbornících Lukáše Volného a Františka Vaváka,¹⁷ jednak na její slovenskou úpravu v kancionálu turoľuckém.¹⁸

Konstatování shodných nebo podobných motivů různých skladeb neznamená ovšem určování nějakých filiací, jde většinou o loci communes skladeb vzniklých na sobě nezávisle. Tyto loci communes bychom našli i v prostředí jinოსlovanském; stručně poukáží aspoň na literaturu lužickosrbskou a polskou.

Lužickosrbská literatura bývá nezřídka při zjišťování mezoslovanských literárních paralel opomíjena, někdy ovšem také proto, že určitý žánr nebo tematický okruh nevykrystalizoval v ní dost zřetelně. Chvály selského stavu zde však vznikaly, i když později než téžénámětové spisy slovenské

¹⁶ Pravděpodobně v tiskárně Jana Sindlera. Text skladby jsem k vydání připravil pro malý výbor z barokní poezie *Kapka rosy tekoucí* (Brno 1968,¹ 1969,² str. 34–41), předtím píseň otiskl Zdeněk Kalista (*České baroko*, Praha 1941, str. 101–102) a Stanislav Souček (Časopis Moravského musea zemského 1911, str. 289).

¹⁷ Op. cit., str. 271 s odvoláním na *Truhlicí písní, str. 156n. a 71n.* — Z tvorby Vavákovy bychom k chválám selského stavu mohli přičlenit např. skladbu *Pane, rač nám požehnatí a Důležitost selského stavu*. Kromě Vaváka oslavovali venkov a venkovskou práci také jiní lidoví veršovci soudobí i starší (jako Jiří Volný, Jan Tomáš Kužník aj.) a nejednou i básníci obrozenští (Václav Thám, Gallaš, Fryčaj, Hanka, Chmelenský aj.). V této tematické oblasti existovaly vztahy mezi tvorbou pololidovou a kancionálovou, srov. Karel Palas, *Pololidové básnictví barokní a kancionálová píseň*, sborník O barokní kultuře, Brno 1968, str. 77–78.

¹⁸ Op. cit., str. 271; Kalista mluví *Píseň o milostném jaru* z kancionálu turoľuckého otištěnou ve fragmentární podobě V. Houdkem v Slovenských pohľadech 1894, str. 288–289. Srov. též Mišianikovu zmínku o této písni ve zprávě *Reedície českých děl na Slovensku v 17. stor.*, Slovenská literatúra 1961, str. 131.

a české. Literárně zajímavá je hlavně *Khwalba burstwa* vytištěná bez uvedení spisovatelova jména v Budyšíně kolem r. 1843.¹⁹ Není zatím jisté, zda ji napsal Jurij Mjeň (1727–1785) nebo jeho syn August Theodor Rudolf Mjeň (1767–1841),²⁰ v každém případě jde o edici posthumní. I v této skladbě se projevuje selské sebevědomí, „k hanbi budže koždy, schtuž so na njoh' (tj. na sedláka, M. K.) pschisłodži“ (v 1. sloce), i zde nacházíme myšlenku, že sedláci žijí celý svět a že je všichni ostatní potřebují:

Kral, khejzor, knežer, semenjo
bes khljeba netraja:
wuczeni, kumschtni, mjescheženjo
jon wschjednje trebaja. (8. sl.)

Idylizací sedlákovy práce a venkova (srov. sedlákovu práci provází svým zpěvem skrívánek, obveselují ho kukačka i jiní ptáci apod.) připomíná lužickosrbská skladba českou kramářskou píseň. Od ní se však odlišuje snahou vyzvednout selské sebevědomí několika společenskými kontrasty:

mu [tj. sedlákovi, M. K.] ljepe słodži warenje
hacž kralej kurwota.

Ha hdyž so wecžor lehne spacž,
nech tež je na sšlomu,
da spi won tola ljepe hacž
ton semjan na moschku. (Sloka 23–24.)

Tradiční je také závěrečné vybidnutí ke ctnosti:

Wschak wjesch so čzesny muž ty sy,
trjebny a wužitny:
bydž swjerny, sprawny, pobožny,
da smjjesch wele sdy. (Sloka 27.)

Není divu, že právě u Lužických Srbů vzniklo několik chval selství, je to nepochybně důsledek specifické společenské situace, neboť většina Lužických Srbů se vždy věnovala zemědělství a to vedlo k majorizaci venkovské tematiky. Tak např. *Khwalbu burstwa* napsal také Handrij Zejleř s výrazným kontrastem venkova a města:

Duž měšćenjo wy pyšniši,
Do wašich murjow zawrjeni,
Wy sće mi ludžo wbozy –
My burja smy lud wjesoly,
Wětr čisty wonka srěbamy
Na krutej, strowej nozy.²¹

Od Zejleře bychom mohli postupovat dále až k největšímu lužickému básníku J. Čišinskému, který ve znělce *Serbski hospodár* ze sbírky *Wysk*

¹⁹ Za zapůjčení spisu děkuji Institutu za serbski ludospyt v Budyšíně.

²⁰ Adolf Černý, *Stawizny basnistwa lužiskich Serbow*, Budyšin 1910, str. 6–7, a Antonín Frinta, *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*, Praha 1955, str. 45 a 64.

²¹ *Zhromadžene spisy III*, Budyšin 1888, str. 165; kromě této básně z r. 1853 napsal Zejleř už v r. 1835 báseň s týmž názvem, srov. op. cit. I, Budyšin 1883, str. 105 až 107.

a stysk (1905) zdůrazňuje vedle tradicionality selství vlastenecky pojatou věrnost půdě.²² To se ovšem dostáváme už do světa našeho J. V. Sládka a mutatis mutandis i do světa českých ruralistů.²³

V polské literatuře je tematika oslavy selství zpracovávána na širší sociální rozloze. Jeden typ tvorby je tu představován lidovými a pololidovými skladbami s hlavní myšlenkou, že lidské štěstí nezáleží v bohatství, ale v poctivé práci, především venkovské, např.:

Nie na tém szczęście zależy, nie na tém,
Zeby żyć w dostatkach, czynić się bogatym.
Ten u mnie szczęśliwy, który w życiu całym
Żył zawsze poczciwie i przestał na malém.
Wiosieczka, choć mała, byle w dobrej glebie,
Wystarczyć mi może ku mojej potrzebie...
(Anonim.)²⁴

Na druhé straně existuje množství skladeb umělé literatury psaných nejednou lidmi společensky vysoce postavenými, jako byl např. Jan Kochanowski, biskup Krasicki aj. Tito autoři znají sice většinou venkovské prostředí a uvědomují si ubohé postavení sedláka vykořisťovaného feudálním panstvem a církví, avšak jejich autopsii nezřídka překrývá učená teorie o mravní čistotě a harmonii venkovského prostředí. Tato teorie je odvozena z antiky a zákonitě se ujímá a rozšiřuje právě v době obdivu a napodobení antiky — v renesanci. Je tu nepochybný vliv Vergiliových děl Georgika a Bukolika, jeho představy o venkově jako o blažené Arkádii s bezvadnými lidskými vztahy. Obyvatelé Arkádie jsou reprezentanty toho poctivého života, který kreslí i polské selské chvály původu pololidového a lidového. A přece je tu zásadní rozdíl: skladby pololidové a lidové mají zpravidla víceméně výrazné třídní východisko, kdežto umělé skladby poplatné odvozené učené teorii kreslí venkov třídně nediferencovaný. Dokladem toho je např. *Żywot szlachcica we wsi* Andrzeje Zbylitowského s nepochybnými vlivy ovidiovskými.

Uvedená selanka je sice z roku 1597, její ideologie však přechází i do následujících staletí. Zároveň k ní vzniká protiváha v produkci směřující od selankovitosti k satíře. K důležitým spisům této produkce patří *Sielanki* Szymona Szymonowice z počátku 17. století (1614) a *O nadziei zawodnej* Józefa Chądzyńskiego z počátku druhé poloviny 18. století (1758).²⁵ Avšak to už se od chval selského stavu dostáváme k selským lamentacím,²⁶ event. k celé škále skladeb na přechodu mezi chválami a lamentacemi — tuto škálu ovšem najdeme i v jiných slovanských literaturách.

22

Hdžeż w bédze dźelał Serb a w smjertnej nuzy
Tu rolu sej, a nam a dźěcom bėda,
Hdyż płuł jow zastajł by hdy so cuzy!

Citováno podle *Lužickosrbské čítanky* Josefa Páty, Praha 1920, str. 14.

²³ Srov. Josef Knap (red.), *Básníci selství*, Praha 1932.

²⁴ Citace podle 1. svazku spisu Czesława Hernase *W kalinowym lesie*, Warszawa 1965, str. 20.

²⁵ Czesław Hernas, op. cit., str. 37.

²⁶ O nich viz z poslední doby tuto pozoruhodnou stať s důležitou literaturou v poznámkovém aparátě: Andrzej Litwornia, *Problematyka lamentów chłopskich*, sborník *Literatura i metodologia* (red. Jan Trzynałowski), Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, str. 9—33.

Chvály selského stavu zaujímají významné místo v literatuře vedoucí od antického Theokrita a Vergilia k baroknímu románu Iacopa Sannazara Arcadia a k bukolismu typu Speeova Trutznachtigalla až k osvícenské anakreontice. Zaměřeni na venkov bývá ovšem různým způsobem sociálně modifikováno a zužováno, často zejména na pastýře. Tak je tomu v české literatuře v Rosově Pastýřském rozmlouvání o narození Páně, v Rakovnické vánoční hře a především v díle, které oběma jmenovaným i některým jiným skladbám poskytovalo motivickou výzbroj, v přebásnění Speeova Trutznachtigalla od Felixe Kadlinského z r. 1665 (ve 2. vydání z r. 1726). Zde dochází k zúžení venkovského lidu na pastýře, jak to ve Zdoroslavičku dokumentuje řada eklog; některé jsou komponovány jako dialogy, např. dialogy pastýřů o jejich vzoru Dafnisovi, symbolizujícím pastýře duší — Krista.²⁷

V charakterizovaném typu literatury (ponejvíce veršované) je venkovský svět prostých pracovitých lidí chápán jako svět mravní čistoty, klidu a harmonie a jako vzor pro ty, kteří se tomuto ideálnímu — a pokud jde o sociální rozpory nezřídka zidealizovanému — životu odcizili nebo kteří jej vůbec nepoznali. V baroku důležitou roli jistě hraje ze Španělska vyšlá tradice svatého Isidora, která se v českém a slovenském prostředí stýká s ideologií pramenící ze spisů Štítného a využívanou kazateli a mysliteli od revolučního hnutí husitského: vesnice sice může patřit feudálnímu pánovi, ale člověk v ní žijící a tvrdě pracující patří Bohu, a proto mezi lidmi nejsou a nemají být rozdíly. A myšlenka společenské rovnosti patří také k základním myšlenkám chval selského stavu, k myšlenkám pozvedajícím sebevědomí stavu hospodářsky za feudalismu nejvíce utiskovaného.

Z rozsahových důvodů nelze už více rozvádět tuto problematiku, chtěl jsem se ostatně pokusit pouze o nástin zajímavého úseku pololidové tvorby, která patří k badatelským zájmům našeho jubilanta. Důkladnější pozornost v souvislostech ostatních slovanských literatur bych rád této tematice věnoval při jiné příležitosti.

ZWEI SLOWAKISCHE LOBESHYMNEN AUF DEN BAUERNSTAND UND IHRE ANALOGIE IN DEN WESTSLAWISCHEN LITERATUREN

Einen beträchtlichen Teil des vorliegenden Aufsatzes nimmt die Analyse zweier slowakischer Lobeshymnen auf den Bauernstand ein. Die erste 1752 entstandene und in Versen verfaßte hat den Titel Píseň o chvále stavu sedláckého [Das Lied vom Lob des Bauernstandes] und ist als eine slowakische Übersetzungsadaptation aus dem Deutschen aufzufassen. Der Verf. hat seine Vorlage in dem deutschen Lied Merket

²⁷ Srov. mou edici básnické sbírky Felixe Kadlinského *Zdoroslaviček v kratochvílném hájičku postavený*, Brno 1971, a to většinu z básní mezi č. XXX až L na str. 97–163.

Viz též doslov k citované edici a můj dříve vyšlý článek *K básnické tvorbě J. A. Komenského a F. Kadlinského*, *Vlastivědný věstník moravský* 1969, str. 132–139 (zde je na str. 138–139, i v citované edici na str. 199–200, uvedena ostatní důležitá literatura o Kadlinském a Zdoroslavičkově).

auf, ihr Christenleut als eine aus der Eifel stammende Version ermittelt. Beim Vergleich beider Stücke werden insbesondere jene Stellen berücksichtigt, in denen sich die Originalität des slowakischen Dichters zeigt, für den wir Matej Markovič halten können. — Die zweite, in Prosa verfaßte Laudation auf den Bauernstand mit dem Titel Stav sedlský a jeho chvála [Der Bauernstand und sein Lob, gedruckt 1795], schrieb Peter Záborský. Der grundlegende Unterschied zwischen beiden Werken ist darin zu suchen, daß in dem Traktat von Záborský der Gegensatz zwischen Stadt und Land mehrmals scharf herausgestellt wird. Auf dem Gegensatz zwischen Bauer und Stadtbürger ist auch die ein Jahrhundert vorher entstandene tschechische Version, der Dialog Kristián Bohumír Hirschmenzels *Civis et rusticus concertant de melioritate conditionis suae* . . ., aufgebaut.

Von den angeführten Werken geht der Verf. zur allgemeinen Problematik der halbvolkstümlichen und volkstümlichen Schöpfungen mit der Bauernthematik über und konzentriert sich noch auf einige Lobeshymnen an den Bauernstand, und zwar auf ein 1719 in Troppau gedrucktes tschechisches Bänkellied sowie auf einige sorbische (Khwalba burstwa aus d. J. etwa 1843 u. a.) und polnische Entsprechungen (neben den volkstümlichen gibt es dort auch künstliche Stücke, die der Gelehrten-theorie von der Sittenreinheit der einfachen Landleute entspringen und von der Ruhe und Harmonie auf dem Lande erzählen).